

Erken Cumhuriyet Döneminde Devletçilik Düşüncesi ve Kadro Hareketi¹

Bariş Kandeğer²

Özet

Erken Cumhuriyet dönemi, ulus devlet temelinde modern devlet ve toplumun inşa edilmesini amaçlayan bir dönemdir. Bu dönemde siyasal merkez modern devleti inşa etmek adına güçlü bir merkezîyetçi yaklaşım ve devletçilik düşüncesi ile birçok alana müdahale etme, değiştirip dönüştürme amacındadır. Bu amaç, bir taraftan devletin modern formlara sahip bir kimlik edinmesine, diğer taraftan modernleşen, kalkınan ve Cumhuriyet felsefesini benimseyen toplumsal bir yapı kurulmasına yönelik bir amaçtır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Cumhuriyetin kurucu kadroları, devleti merkeze alan ve ana aktör olarak kabul eden bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu dönemde devletin geniş bir kulvarda yer aldığını vurgulamak gerekir çünkü Cumhuriyet kurucuları için toplumsal dinamikler modernleşmeyi, sanayileşmeyi ve kalkınmayı gerçekleştirecek kapasiteye sahip değildir. Dolayısıyla devlet her alanda söz sahibi olmalıdır. Devletçilik düşüncesi, bu yaklaşımın en önemli taşıyıcı aracı olarak çok kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Bu dönemde devlet hem ulus devleti ve toplumu modern temeller üzerine inşa etmiş hem de sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için güçlü bir aktör haline gelmiştir. Özellikle devletin güçlü bir aktör olarak geniş bir alana müdahale etme yaklaşımı, devletçilik düşüncesinin kabul edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda; Erken Cumhuriyet döneminde devletçilik düşüncesinin ekonomi-politik bir içerik taşıdığı varsayılmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde, devletçilik düşüncesinin kurucu bir düşünce haline gelmesinde ve siyasal, yönetsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanın dönüştürülmesinde Kadro Hareketi'nin önemli bir rolü olmuştur. Bu yaklaşım, Erken Cumhuriyet döneminde devletçilik düşüncesinin birçok boyutunu anlamak adına anlamlı görülmektedir.

- 1 Bu çalışma, *Reform Söylemleri Üzerinden Devleti Okumak "İkinci Meşrutiyetten Günümüze"* isimli doktora tez çalışmasının bir bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, bkandeger@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9996-3813.

1.Giriş

Erken Cumhuriyet döneminde siyasal merkez modern devleti inşa etmek adına güçlü bir merkezizetçi yaklaşım ve devletçilik düşüncesi ile birçok alana müdahale etme, değiştirip dönüştürme amacındadır. Bu amaç, bir taraftan devletin modern formlara sahip bir kimlik edinmesine, diğer taraftan modernleşen, kalkınan ve Cumhuriyet felsefesini benimseyen toplumsal bir yapı kurulmasına yönelik bir amaçtır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte siyasal sistemin netleşmiş olması, radikal reformların önünü açmış, devletin geniş bir alanda söz sahibi olmasının koşulları oluşmuştur. Belirtmek gerekir ki hem Osmanlı hem de erken Cumhuriyet döneminde toplumsal dinamiklerin siyasal, yönetsel, hukuksal, ekonomik ve sosyo-kültürel yapı değişimine olan etkileri Avrupa deneyiminden farklılık göstermiştir. Modernleşmenin Avrupa’da yarattığı değişimde kuşkusuz aydınlanma düşüncesi, bilimsel, siyasal ve ekonomik devrimlerin rolü ve toplumsal tabakaların dinamiği belirleyici unsurlar olmuştur. Osmanlı ve Cumhuriyet deneyimi daha çok devlete bağımlı ve kendi gerçekliği üzerine temellenmiş bir deneyim ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu deneyim içerisinde devlet önemli ve geniş bir yere sahiptir. Bu ekseninde devlet Cumhuriyetin kurucularının tasavvurunda, amaç ve hedeflerinde güçlü ve merkezi bir yere sahiptir.

Devletçilik düşüncesini bu bağlamda düşünmek, meselenin anlaşılması açısından önemlidir. Erken Cumhuriyet döneminin söylemleri ve temel yaklaşımları analiz edildiğinde devletin merkezi bir yer doldurduğunu görmek mümkündür. Özellikle söylemsel olarak halk hükümeti, halkın devleti, halkın yönetimi, halk egemenliği, sınıfsız ve imtiyazsız toplum söylemleri meşruiyet kurucu bir işleve sahipken devlet ve benimsediği-uyguladığı politikalar eylemsellik alanını oluşturur. Bu durumun somut göstergeleri yapılan reformlar, benimsenen yönetim yaklaşımı, kabul edilen hukuki düzenlemeler ve özellikle 1930’lı yıllarda geniş bir uygulama alanına sahip olan devletçilik düşüncesidir. Halkın denklem içerisinde olmadığını gösteren en somut göstergelerden biri siyasal ve toplumsal muhalefete karşı düzenlenen ve muhalefeti sindirmeyi amaçlayan yasal düzenlemelerdir. Modernleşme ve kalkınmanın benimsenmesi ve kalıcı hale gelmesinde devletçilik düşüncesinin önemli bir rolünün olduğunu ifade etmek gerekir. Ekonomik olduğu kadar toplumsal ve kültürel bir içerik taşıyan devletçilik düşüncesi, 1920’li yılların sonlarında siyasal merkez tarafından benimsenen bir düşünce halini alır. İç ve dış konjonktür bu düşüncenin yerleşmesinde etkili olmuştur. Vurgulanması gereken önemli bir nokta da ulus devlet inşa sürecinde en temel ve belirleyici aktörün devlet olmuş olmasıdır. Dolayısıyla Erken Cumhuriyetin ana düşüncelerinden bir olan ulus devletinin varlık kazanmasında devlet ana aktör olarak birçok işlevi üstlenmek istemiştir.

Bununla birlikte kalkınma ve modernleşme meselesinde de temel düşünce bu yöndedir.

Devletçilik düşüncesinin tarihsel temellerini Geç Osmanlı özellikle II. Meşrutiyet döneminde görmek mümkündür. Devletçilik düşüncesi, İttihatçıların iktidara geldiği 1913'ten itibaren devlet eliyle milli ekonomimillî müteşebbis yaratma düşüncesi ile pekâlâ örtüşebilmektedir. Bu yönde ittihatçıların örgütleyici, harekete geçirici ve kaynak sağlayıcı yaklaşımlarının devletin müdahale edici işlevinden kaynaklanmış olması, tarihsel olarak bir arka planı oluşturmakta ve devletin merkezi rolüne vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu ve benzeri birçok meselede devlet ana aktör olarak yerini alır. Erken Cumhuriyet döneminde de devletçilik ekonomik bağımsızlığı ve kalkınmayı sağlamak adına benimsenirken, Cumhuriyetin felsefesini, ilke ve değerlerini topluma benimsetmek, toplumsal ve kültürel bir modernleşmeyi sağlamak adına da işlevselleştirilir.

Devletçilik düşüncesi ile birlikte ele alınan kalkınma meselesi, ekonomik olduğu kadar toplumsal yapıyı da içeren geniş bir repertuara sahiptir zira modernliğin temel formları ile toplumsal kuruluşun değişim ve dönüşümü ana hedeflerden biri olarak benimsenmiştir. Devletçilik aynı zamanda birçok kamu nitelikli hizmetlerin yerine getirilmesine imkân vererek toplumsal ihtiyaçların devlet eliyle karşılanması gibi bir sonuç yaratmıştır. Kuşkusuz bu yaklaşımın önemli bir sonucu devlet kapasitesinin genişlemiş olmasıdır. Bu durum devletin ana aktör olarak amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilme imkân ve koşullarını oldukça artırmıştır. Tarihsel süreç içerisinde devletin yeri ve önemi Metin Heper'in ifade ettiği "aşkın devlet" (Heper, 2018) anlayışı ile birlikte düşünüldüğünde, devletçi yaklaşımın Cumhuriyet kadroları tarafından da benimsenmesi anlamlı ve anlaşılır bir yaklaşımdır. Bununla birlikte yaşanan savaşlar, nüfus mübadeleleri, bu doğrultuda toplumun üretici dinamik yapısının zayıflaması gibi birçok değişken, devletin güçlü bir aktör olarak birçok alana müdahale etmesine neden olmuştur. Devletçiliği bu değişkenler üzerinden de düşünmek gerekir.

1930'lu yıllarda önemli bir düşünce olan devletçiliğin en önemli savunucularından biri Kadro Hareketi'dir. Dünya görüşleri ile uyumlu olabilecek bir devletçilik düşüncesine sahip olan bu hareket, devletçiliği geniş bir anlam dünyasında değerlendirmiş, ekonomik olduğu kadar siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda da rol ve işlevlere sahip bir düşünce ve yaklaşım olarak değerlendirmiş, Kadro Dergisi'nde yazılarına konu edinmiştir. Bu çerçevede Kadro Hareketi ve Dergisi devletçiliğin ideolojik bir aygıtı olarak pekâlâ değerlendirilebilir. Bu bağlamda; çalışma ile Erken Cumhuriyet döneminde benimsenmiş olan devletçilik düşüncesini

Cumhuriyetin ihtiyaçları çerçevesinde incelemek ve analiz etmek, Kadro Hareketi'nin devletçilik yaklaşımının ekonomik bağımsızlığın gerçekleşmesi, Cumhuriyet felsefesinin ilke ve değerlerinin topluma benimsetilmesi ve bunun sürekli kılınmasını içeren geniş bir repertuara sahip olduğunun ortaya koyulması amaçlanmıştır.

2.Devletin Yeniden İnşası

İmparatorluğun kurtuluşu için nasıl bir devlet ve toplum yapısının inşa edileceği sorusuna Tanzimat'ın ve Meşrutiyetin sivil-asker elitleri ve entelijansiyası “modern bir devlet inşa etmek” şeklinde bir cevap vermişlerdi. Bu inşa etmenin bir diğer adı “devleti kurtarmak”tı. Devlet nasıl kurtulur? sorusunun cevabı “modern devletin kurumsal yapısını oluşturmak ve toplumu modernleştirmek” olarak düşünülmüştü. Devletin ve toplumsal yapıların modernize edilmesinin yöntemi, Batı Avrupa’da bir tarihsellik ve özgünlük içinde oluşan siyasal kurumları ve toplumsal yapıları memlekete getirmektir. Böylelikle modern bir devlet ve toplum kurabilmek mümkün olabilecekti. Batı Avrupa’nın kendi dinamikleri içinde şekillenen devlet ve toplum modelini referans almanın önündeki zorluklar şüphesiz bu referansla bir inşa etme sürecini çetrefilli hale getirebilecekti. Zira bu tarz bir modernleşmenin kendi içinde birçok dinamığe sahip olması önemli bir handikaptı.

Cumhuriyet kurucuları bu bağlamda modern bir Türkiye inşa etmek için bir taraftan modern ulus devlet yapısının oluşumunu diğer taraftan modern bir toplum kimliğinin varlık kazanmasını temel amaçlar olarak belirlemiştir. Erken Cumhuriyet döneminde bu amaçların gerçekleşmesini sağlayan önemli araçlar merkezîyetçilik ve devletçilik düşünceleridir. Bu düşüncelerin dayanak noktaları arasında modern ulus devleti var edecek ekonomik ve toplumsal dinamiklerin zayıf oluşu, Cumhuriyet felsefesini, ilke ve değerlerini özümseyebilecek ve kabul edebilecek “toplumsal bilinç” halinin eksik oluşu olarak değerlendirilebilir. Hem Cumhuriyet kurucularının hem de kadrocuların söylemlerinde bu tutumu görmek mümkündür. Bu çerçevede Cumhuriyet kadroları kapsamlı bir reform yapma düşüncesi ile hareket etmiştir. Kemalist reformlar, yapılan yasal düzenlemelerle siyasal ve toplumsal kuruluşu yeniden inşa etme düşüncesiyle biçimlenmiştir. Bu süreçte toplumsal itirazların ve gerilim alanlarının bertaraf edilmesinde, kanunlar caydırıcı bir işlev olarak siyasal merkezin yaygın kullanım aracı haline gelmiştir. Özellikle Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri (Tunçay, 1981; Aybars, 1988; Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, 2002) aracılığıyla toplumsal muhalefetin varlık alanları ve yaşam pratikleri devletin modernleşme politikalarına uygun hale getirilmek istenmiştir. Toplumun modernleşmesine yönelik olarak

çıkarılan bu kanunların, devletin ekseriyetle baskı ve zor araçları olarak benimsenmesi, aynı zamanda toplumsal muhalefeti sindirici ve baskılayıcı bir işleve sahip olmuş (Lewis, 2008: 357-358; Zürcher, 2004: 250), devletin her alanda müdahale edici, dönüştürücü etkisine imkân vermiştir. Hıyanet-i Vataniye ve Takrir-i Sükûn Kanunları ve bu kanunların felsefesine uygun olarak oluşturulan İstiklal Mahkemeleri her türlü muhalefeti ‘vatana ihanet’ içinde yorumlayarak ve modernleşmenin önünde bir engel sayarak sindirmekte bir beis görmemiştir. Cumhuriyet kurucuları modernleşmenin amansız yürütücüleri olarak tepeden inme (Jakoben) bir modernleş(tir)me düşüncesiyle ve reform hareketiyle siyasal, yönetsel, hukuksal ve toplumsal yapıya ait mevcudiyetleri bu perspektif bağlamında yeniden inşa etmeyi politikalarının merkezine koymuştur.

Erken Cumhuriyet dönemi, siyasi örgütlenmenin kendi içindeki çatışma alanlarını ortadan kaldırmayı ve buna uygun bir yönetsel örgütlenme modelini inşa etmeyi amaçlayan ve buna uygun bir düşünce ve eylem halini yansıtan bir dönemdir. Osmanlı’dan miras kalan siyasal ve yönetsel yapıların reforme edilmesi, bazılarının ortadan kaldırılması ve yeni yapıların inşası bu dönemle birlikte yoğunluk kazanmıştır. Devleti yeniden inşa etme düşüncesine zemin hazırlayan bu dönem, hem siyasal ve yönetsel yapının hem de sosyo-ekonomik yapıların modern devlet yapısına göre biçimlenmesi düşüncesiyle kapsamlı bir reform hareketini içinde barındırmıştır (Kandığer, 2019). Bu dönemin en önemli düşüncesi, kuşkusuz geniş bir alanda işlev yüklenmiş olan devletçilik düşüncesi ve bu doğrultuda ortaya koyulan politikalar ve uygulamalardır.

3.Devletçiliğin Düşünsel Çerçevesi

Devletçilik genel anlamda, devletin ekonomik hayatta ana aktör ve müdahaleci bir kimliğe sahip olduğu bir sistemi ve iktisat politikasını ifade eder (Boratav, 1974). Başka bir deyişle devletin kamusal mal ve hizmetlerin planlanması ve üretilip sunulmasında, iktisadi büyümenin ve gelişmenin, aynı zamanda sosyo-kültürel bir kalkınmanın sağlanmasında devlet öncülüğünde gerçekleştirilen politikalar ve uygulamalardır. Erken Cumhuriyet dönemi devletçilik düşüncesi bu perspektif üzerinden biçimlenen bir devletçiliği içermektedir. 1923’te İzmir İktisat Kongresi’nde benimsenmiş olan sermaye birikiminin özel sektör tarafından yerine getirilmesine yönelik düşünce, 1930’lu yıllarda yerini devletçilik politikası ile birlikte devlet eliyle milli sermaye birikiminin gerçekleşmesi düşüncesine bırakmıştır. Dolayısıyla devlet hem müteşebbis hem de ekonomiyi düzenleyici bir aktör olarak önemli rollere sahiptir. 1930’a kadar olan dönemde meşrutiyetten intikal eden düşünce mirasının bir devamı olarak milli ekonomi ve milli burjuvazi

yaratma düşüncesi (Toprak, 2012; Koraltürk, 2011), bu yıllarla birlikte kendisini devletin her alanda söz sahibi olduğu bir devletçilik felsefesine bırakır. Bu felsefedeki temel yaklaşım ve düşünce modern devlet ve toplumu her alanda inşa etmek ve bu devlete süreklilik kazandırmak, ekonomik olarak güçlü ve bağımsız bir yapı oluşturmaktır.

1930'lu yıllardan itibaren hem siyasal ve ekonomik hem de toplumsal ve kültürel alanda güçlü bir *modern ulus devlet* yaratmak temel düşünce ve inanç olarak benimsenmiştir. Devletçilik yaklaşımını bu bağlam ve yaklaşım içerisinde düşünmek ve değerlendirmek gerekir (Varlı, 2012). Zira Cumhuriyet kurucuları için modern ulus devleti inşa etmenin en temel ve kurucu aktörü devletin sivil ve askeri elit sınıfı, Cumhuriyet değerlerini benimsemiş entelijansiyası ve Cumhuriyetin profesyonelleridir. Bu yaklaşım meşruiyetini, kapitalist toplumdaki dinamik sınıflara benzer bir yapının Erken Cumhuriyet döneminde yeterince varlık kazanamamış olduğu tezinden üretir. Bu tezden hareket eden Cumhuriyet kurucuları, modern devlet ve toplumun kendi öncülüğünde, aydınlanmanın değerleri, ilkeleri ve modern yaşamın pratikleri ile kurulabileceğine gönülden inanır ve 1930'lu yıllar somut gerçekliğini bu düşünce üzerinden kurar. Bu süreçte, 1929'daki kapitalizmin krizi ve sonrasında devletin müdahalesini gerekli gören Keynesyen ekonomi politikalarının, Sovyet etkisinin ve planlamanın rolü de söz konusudur (Varlı, 2012: 168). İlk 5 yıllık kalkınma planını 1927 yılında kabul eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 1932 yılında Türkiye'ye göndermiş olduğu heyetin hazırladığı raporda; Türk sanayisinin gelişmesinin bir plan dâhilinde yürütülmesini belirtmiş ve dokuma, kâğıt, demir-çelik, cam, çimento ve kimyasal maddelere dayalı bir sanayileşme politikası önermiştir (Zürcher, 2004: 286-287). Dolayısıyla bu öneri karşılık bulmuş, 1934 yılında Türkiye ilk 5 yıllık planı açıklayarak yoğun bir sanayileşme politikasını uygulamaya çalışmıştır.

1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye'ye etkisi oldukça derinden olmuştur. Öncelikle ulusal para değerindeki düşüşle başlayan süreci ihraç malları fiyatlarındaki düşüşler izlemiş, ihracatın değer olarak gerilemesi de dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etki yapmıştır (Başkaya, 2004). Ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye'nin tarımsal fiyatlardaki düşüş ile birlikte ekonomik yapısı ciddi anlamda etkilenmiştir. Bir başka sorun da ithal girdilerin fazla oluşudur. 1930'lu yıllar dünyada ortaya çıkan ekonomik krizler ile siyasal ve toplumsal gerginliklerin yoğun yaşandığı bir dönem olarak, demokratik kurumların, liberalizmin sorgulandığı, silahlanma yarışının, güç elde etme çabasının yaşandığı yıllar olmuştur. Bunlarla birlikte serbest piyasa inancının zayıfladığı, devletin birçok alana müdahale etmesine imkân tanıyan sonuçların ortaya çıktığı ve bu sonuçların politikalara yön verdiği

yıllara denk düşmüştür. Bu dönemde, liberal düşüncenin iddia ettiği şekilde piyasanın otomatik olarak dengeye geleceğine ilişkin yaklaşımının güven kaybına uğradığı, buna karşın SSCB'nin de etkisiyle planlama düşüncesinin biraz daha kabul gördüğü bir sonuç söz konusu olmuştur (Bulut, 2003: 86). Bu gelişmelerin yanında Almanya ve İtalya gibi devletlerde kabul gören devlet merkezci yaklaşımlar ve düşüncelerin etkisini de işaret etmek gerekir. Kısacası devletin daha fazla söz sahibi olduğu, siyasal, ekonomik ve toplumsal meselelerin merkezine yerleştiği bir dönem olarak değerlendirilir 1930'lu yıllar.

Devletçilik düşüncesinin kabul edilmesinde dış dünyadan yansıyan konjonktürün etkisi kadar içerdeki durum da belirleyici olmuştur. Özellikle 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ülkenin kalkınmasına iktisadi güçleri dâhil etme ve bu yolla milli burjuvaziyi güçlendirme düşüncesinin sonuç verecek imkân ve koşullardan yoksun olması, devletçilik düşüncesinin güçlü bir şekilde benimsenmesine zemin hazırlamıştır. 1923'ten itibaren liberal ekonomi modeli çerçevesinde öngörülen sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleşmemesi ve bu amaçları gerçekleştirebilecek müteşebbis eksikliği, istenilen düzeyde sermayenin birikmemiş olması, ülkede kişi başına gelirin düşüklüğü, altyapının yetersizliği, nitelikli insan kaynağındaki sorunlar ve teşebbüs ruhunun yeterince gelişmemiş olması, devletçiliğin zorunlu sebepleri olarak değerlendirilir (Lewis, 2008: 379; Bulut, 2003: 90-91). Bu handikapların bir sonucu olarak 1920'li yılların sonunda devletçilik düşüncesi siyasal merkez tarafından kapsamlı olacak şekilde benimsenmiş olur.

Afet İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ün el yazmalarını derlediği “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” isimli kitabında siyasal merkezin devletçiliğe yüklediği anlam ve işleve ilişkin yaklaşımını şu ifadelerle ortaya koyar:

“Devlet; dahilde ve hariçte millet işlerini gördürecek yüksek kabiliyetli vatandaşlara muhtaçtır. Devlet; bütün vatandaşların, devletin kanunlarını anlayıp onlara riayet lüzumunu takdir etmelerini, memlekettin asayiş ve müdafaası için ehemmiyetli görür. Devlet; umum vatandaşların, her hangi zanaat ve meslekte, zamanımız terakkilerinin icap ettirdiği derecede muvaffak olmasile alakadardır. Bu sebeptendir ki, vatandaşların tahsili, terbiyesi, sıbhatile alakadar olmak mecburiyetindedir. Devlet; memleketin asayiş ve müdafaası için yollarla, demiryolları ile telgrafla, telefonla, memleketin hayvanları ile her türlü nakliye vasıtaları ile, milletin umumî serveti ile yakından alakadardır...Madenlerin, ormanların, kanalların, demiryollarının, deniz seyrisefer şirketlerinin devlet tarafından idaresi ve para ibraç eden bankaların millileştirilmesi...Bu izah ettiğimiz manada ve telakkide, devletçilik bilhassa, içtimai, ahlaki ve millidir (İnan, 1930: 75-79).

Bu yaklaşım, sadece ekonomik bir meselesi olarak değerlendirilmez aynı zamanda toplumsal yapının dönüştürülmesini amaçlayan çok boyutlu kalkınma meselesini içermektedir. Bu hizmetlerin özellikle kamusal nitelikli ve kamu çıkarına olan hizmetler olmasından dolayı özel işletmelerin bu hizmetleri layıkıyla yerine getiremeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet döneminde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın ve temel ihtiyaçların kamucu anlayışla devlet tarafından yerine getirilmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 yılındaki Umum-i Heyet-i İdare Büyük Kongre'sinin İsmet İnönü tarafından açıklanan Umumi Riyaset Beyannamesi'nde; "*Cumhuriyet Halk Fırkası Cumhuriyetçi, Layik, Halkçı ve Milliyetçidir ve milletin iktisadi menafını temin etmeği birinci derecede haiz-i ehemmiyet arz eder. İşte bu esasat fırkamız için bütün siyasetinde ve bütün kanunların vaz ve tatbikinde hâkimdir*" denilerek devletin her alanda kurucu bir rol oynayacağını ve devletçi bir politika izleyeceğini göstermiştir (Torun, 2003: 197). Bu kongrede küçük müstahsil olan ziraat ve sınaî erbabına kredi temin edecek itibar-i ziraî birlikleri ve müteakıl kredi bankaları ve kooperatifler teşkil edilmesinin yanında bir devlet bankasının kurulması kararlaştırılmıştır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün 30 Ağustos 1930 tarihinde Sivas'ta yaptığı konuşmada ilk kez devletçilik kavramı ortaya atılmıştır.

"Liberalizm nazariyatı, bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta, hakikaten ıımlı devletçiyiz. Bizi bu yöne sevk eden, bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikri eğilimidir. ıımlı devletçi olarak halkın eğilimlerine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip, her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye yönelmek, bu memleketin anlayabileceği bir şey midir?" (Bila, 1999: 63).

İsmet İnönü'nün bu düşünceleri siyasal merkezin devletçilik konusundaki tutumunu ortaya koymuştur. İnönü, Kadro Dergisi'nde kaleme aldığı yazısında da devletin güçlü bir aktör olması gerekliliğine temas etmiştir. İnönü, (1933: 4-6) iktisatta devletçiliğin önemine dikkat çekerek devletin iktisadi faaliyetler içinde güçlü bir şekilde yer alması gerektiğini, halkın ilerlemesi ve gelişmesi için devletçiliğin önemini vurgulamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadroları, her ne kadar ekonomide liberal politikalar uygulanmasını isteyen sermaye çevresinin isteklerine cevap vermeye çalışmış olsa da siyasal, yönetsel, hukuksal ve sosyo-kültürel yapılarda dönüştürücü bir işleve sahip devlet egemenliğini iktisadi yapı ve ilişkiler üzerine ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alakadar etmek (İnan, 1972: 23) şeklinde bir düşünceye sahiptirler. Dolayısıyla devletçilik

ekonomik ve toplumsal kalkınma için çok önemli işlevlere sahiptir. Özel yerli sermayenin devlet eliyle güçlendirilmesi, kârlı alanlara girmesi, sanayi sektöründe yatırımcı bir rol oynaması bu politikalar çerçevesinde düşünülmüştür.

“...Devletin sanayiini ve iktisadî düzenlerini, devletin bütün vasıtaları ve imkânlarıyla bir an evvel vücuda getirmek, taşıdığımız vazifelerin en mühimidir. Gelecek on sene zarfında, ümit ederim ki Türk devletçiliği memleketteki eserleri ve milletlerarası tesirleri ile iktisadiyatta devletçilik anlayışının en müttekâmil, en ilmi bir şaheseri olarak zikredilecektir. En serbest zannolunan bir sınaat ve ticaret muvaffâk olabilmek için mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir (Karaosmanoğlu, 1984: 111).

Devletçilik ilkesi, CHP programına 10 Mayıs 1931 Kurultay’ında girmiştir. Bu ilke 5 Şubat 1937 tarihinde “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik ve inkılâpçılık” ilkeleriyle birlikte anayasanın 2. maddesinde yerini almıştır. İlgili programda devletçilik şu şekilde tanımlanmıştır;

“Bizim takip ettiğimiz Devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdadır”(İnan, 1972: 23).

Dönemin devletçilik düşüncesinde önemli bir yeri olan Dâhiliye Encümeni Mustafa Şeref Özkan, siyasal iktidarın merkezî ve devletçi bir yapı kurmasında önemli bir isim olarak karşımıza çıkar. Mustafa Şeref devletçilik düşüncesini, siyasal olduğu kadar iktisadi düzenin sağlıklı kurulması için de önemli ve gerekli görmüştür. Yönetimde “merkezîyetçilik”, ekonomide ise “milli iktisat” onun temel referanslarıdır. Özkan’a göre, Türkiye’nin kalkınma ve medeniyet ülkelerini gerçekleştirecek temel düşüncesi devletçiliktir (Şabudak, 2009: 136). Devletçilik hem II. Meşrutiyetin hem de Erken Cumhuriyet döneminin milli ekonomi-millî müteşebbis yaratma düşüncesinin bir devamı olarak düşünülürken, ulus devletin inşasında da çok önemli bir işleve sahiptir. Ortaya koyulan düşünceler de bu durumu destekler niteliktedir. Sadri Ertem (2007: 67)’e göre devlet her alanda egemen ve düzenleyici bir kimliğe sahiptir. Devletçilik, dönemin koşulları içinde Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına çözüm üretmeye ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yaklaşım olarak varlık kazanır (Eroğlu, 1988: 833). Dolayısıyla devletçiliği iktisadi yaklaşımın ötesinde sosyal ve kültürel gelişmeyi ve kalkınmayı da gerçekleştirecek geniş bir düşünce ve yaklaşım olarak değerlendirmek, olgunun sadece ekonomik meselelere odaklanmadığını düşünmek adına da önemlidir.

Devletçiliğin ekonomi politikasının genel çerçevesi 1934 yılında uygulamaya giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na dayanmaktadır. Bu planın genel yaklaşımı, ekonomik dinamiklerin Cumhuriyetin hedefleriyle örtüşmemesi ve amaçlanan ekonomik ve toplumsal kalkınma ve gelişmenin sağlanamaması nedeniyle; ithal ikameye dayalı bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, yerli üretim temelli ekonomik büyümenin ve gelişmenin sağlanması, kalkınmanın kalıcı hale getirilmesi ve toplumsal ihtiyaçların devlet eliyle karşılanmasıdır. Bir anlamda II. Meşrutiyetten itibaren milli bir ekonomi ve burjuvazi yaratma düşüncesiyle hareket eden ve liberal politikalarla süreci devam ettirmeye çalışan Cumhuriyetçi kadro, 1929 Dünya ekonomik buhranı ile birlikte liberalizm yerine devletçiliğin merkezde olduğu karma ekonomik modeli benimsemiştir (Berber, 2011). Devletçilik birkaç yaklaşımı bünyesinde taşır. Bunlar; devlet müdahaleciliği, planlı bir ekonomik model, devlet işletmeciliği ile özel teşebbüsün bir arada bulunması gibi yaklaşımları içinde barındırır (Eroğlu, 1988). Belirtmek gerekir ki, devletçilik yaklaşımının ekonomi politikalarında sermaye sahipleri denklemin dışında tutulmamış, krediler verilerek desteklenmiştir (Pamuk, 2012: s. 175). Bu dönem bir anlamda karma ekonomi modeli olarak tanımlanabilir. Karma ekonomi modeli en genel anlamda, özel teşebbüs ile devlet işletmeciliğinin bir arada oluşunu ifade eder.

Devletçilik düşüncesinin iktisadi yapıları olan devlet işletmeleri, sadece ekonomik bir işlev üretmemiş aynı zamanda siyasal ve toplumsal açıdan birtakım işlevleri de yerine getirmiştir: (1) Devlet işletmeleri batılılaşma sürecini hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır, (2) emek gücünün istihdamında önemli bir imkân yaratmış ve bu durum işçi kesiminin müesses nizamla özdeşleşmesine katkı sunmuştur, (3) Devlet işletmeleri, ideolojik bir aygıt olarak “çağdaş yurttaş” yetiştiren eğitim kurumları işlevi görmüştür, (4) devlet işletmelerinin yaygınlaştırılmasıyla yurt genelinde yol, elektrik, haberleşme gibi altyapı yatırımları hızlanmış ve yoğunlaşmış, kalkınmanın ve gelişmenin ülkede yaygın hale gelmesine katkı sunulmuştur (Yüksel, 1996: 613-614).

Erken Cumhuriyet döneminde devletçilik aynı zamanda yurttaşlara bir kimlik kazandırma düşüncesini de içermektedir. İyi bir yurttaş olma, yurt sevgisi kazanma, sağlıklı ve eğitilmiş bir yurttaş haline gelme, bir zanaat ve meslek edinmesini sağlama gibi amaçları içerir (Batur, 2008: 80). Dolayısıyla Cumhuriyet kimliği ve ideolojisinin, kalkınma hamlesinin, modernleşme ilke ve değerlerinin, toplum kesimleri tarafından benimsenmesinin taşıyıcı araçları olarak da değerlendirmek söz konusudur. Bir anlamda devletin ideolojik aygıtları gibi bir işlevi de üstlenmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Erken Cumhuriyet döneminde devletin önemli ideolojik aygıtları Millet

Mektepleri, Halk Evleri, Halk Odaları ve Köy Enstitüleridir. Bu ideolojik aygıtlar hem Cumhuriyetin felsefesinin, inkılaplarının, ilke ve değerlerinin halka benimsetilmesini ve “Cumhuriyet Yurttaşlığı”nın üretilmesini hem de halka teknik, sanat, hayat bilgisi vb. bilgileri öğreterek üretken yurttaşlar haline getirilmesini ve modernleşmesini amaçlamıştır. Bu açıdan devlet güçlü bir aktör olarak, birçok alanda söz sahibi olmasına imkân veren devletçilik düşüncesini benimserken, ideolojik aygıtları aracılığıyla amaç ve hedeflerini, politika ve uygulamalarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda devletçilik düşüncesinin önemli savunucularından olan Kadro Hareketi’nin düşünce ve yaklaşımları, dönemin dinamikleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Zira devletçiliği sadece ekonomik bir yaklaşım olarak değil toplumsal ve kültürel olarak da tasavvur eden bir yaklaşıma sahip olmuşlardır. Bu bakımdan Kadro Hareketi’nin devletçiliğe ilişkin düşünceleri Erken Cumhuriyet dönemi için dikkate değerdir.

4. Kadro Hareketi ve Devletçiliğe İlişkin Yaklaşımı

1932-1934 tarihleri arasında yayın hayatı olan ve toplamda 36 sayı yayınlanan Kadro Dergisi, Erken Cumhuriyet reformlarına bir ideoloji yaratma düşüncesi ve bu düşüncenin mihamdarlığını yapacak bir kadronun varlığını gerekli görerek yayın hayatına başlamıştır. Bu düşüncenin yapı taşları, kuşkusuz devletçiliğin benimsenmesi ve bir kadro öncülüğünde devletin her alanda söz sahibi olması, devleti ve toplumu dönüştürme gücü ve kabiliyetine haiz bir kimliğin inşa edilmesi, aynı zamanda bu kimliğin diğer mazlum toplumlara bir örnek teşkil etmesidir. Derginin yazarları, meseleleri genel olarak iktisadi temel üzerinden ele almışlardır. Bu bağlamda Kadrocular; milli iktisat politikaların devam etmesini, planlı bir ekonominin belirleyici işleve sahip olmasını ve bu doğrultuda Cumhuriyetin kuruluş felsefesini, ilke ve değerlerini benimsemiş bir toplumsal yapının kurulmasını ve süreklilik kazanmasını savunmuştur. Bir başka deyişle, Kemalist Devrimin öncülüğünü yapmak isteyen bir kadro olarak söylem ve eylemlerini ortaya koymuşlardır (Kadro Aylık Fikir Mecmuası I-II-III, 1978; Şahinkaya, 1988; Varlı, 2012; Bal, 2011). Temel yaklaşımları, kapitalizmin ürettiği sınıf çatışması yerine emperyalizme karşı mazlum milletlerin verdikleri mücadeleler ve bu doğrultuda kendi deneyimleridir. Bu açıdan bağımsızlık mücadelesinde kazanılan zafer, emperyalizme karşı verilen büyük bir mücadele ve kazanılan özgün bir zafer olarak görülmüş ve devletçilik düşüncesi bu sürecin bir parçası olarak kabul edilmiştir (Şahinkaya, 1988: 16-24). Bu yaklaşımın odağında sınıf mücadelesi yerine ulusal bir mücadelenin belirleyici bir unsur olarak kabul edilmesi vardır. Çünkü Kadrocular için bütün çelişkiler, sınıf çatışmalarının temeli emperyalizmin sömürü ilişkisine dayanır. Bundan dolayı

bu ilişkiyi ortadan kaldırmanın yolu sınıf mücadelesi değil, emperyalizme karşı verilecek ulusal mücadelelerdir. Bu düşünce içerisinde Kadro Hareketi için ekonomik açıdan bağımsız hale gelmek bir zorunluluk olarak görülür. Çünkü sömüren-sömürülen ilişkisi devam ettiği sürece gerçek anlamda bir bağımsızlıktan söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte kültürel açıdan da bu bağımlılığı kırabilecek bir kimliğin var olmasını, başka bir değişle kültürel sömürgeciliğin de ortadan kaldırılmasını önemli bir yaklaşım olarak benimserler. Kadrocular için tek çözüm yolu devletçiliktir. Devletçiliği komünizmin ve kapitalizmin karşısında üçüncü bir yol olarak görürler (Zürcher, 2004: 287).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge ve Şevki Yazman'dan oluşan ve yazılarını hareketin yayın organı olan Kadro Dergisi'nde yayınlayan ve devletçiliğin katı halini savunan kadrocuların devletin ana aktör olarak her alanda söz sahibi olmasını istemiş olmaları kadar, İsmet İnönü, Recep Peker, Mustafa Şeref Özkan, Şükrü Kaya gibi iktidar içinden kişiler de toplumun çıkarları açısından bazı üretim kesimlerinin sürekli olarak devletin elinde kalması gerektiğine inanmışlardır (Tekeli ve İlkin, 1982: 81).

Kadro Hareketi, Türkiye'ye özgü bir devletçilik ve inkılâpçılığın olduğu ön kabullerinden yola çıkarak, modernleşme ve kalkınmanın felsefi zeminini bu iki kavram üzerinden kurmaya çalışırlar. Kadro, devletin modern bir kimliğe sahip olmasının bir aracı olarak inkılâpçılığı oldukça önemser. Bu hareketin inkılâp düşüncesi milli dinamiklerle biçimlenen, kendine has, özgün, Avrupa taklitçiliğinden uzak bir inkılâpçılık fikridir. Özgün bir inkılâp hareketiyle inşa edilecek devlet ve yönetim biçimi kalkınmanın, modernleşmenin itici gücünü oluşturabilecektir. Kadrocular Türkiye için özgün bir devletçilik ve toplum ideali öngörür (Tör, 1978: 13);

“Her inkılâp, yeni bir Devlet tipi yaratma ve kurma savaşıdır. Türk inkılâbının bir şahsiyeti varsa, onun da kendine hâs bir Devlet ideali olmak gerektirir... o halde inkılâp Türkiye'sinin Devleti, ne Fransız inkılâbının doğurduğu bir Burjuva Devleti, ne de komünist inkılâbının kurduğu bir Proletarya Devleti olabilir. Yeni Türk Devleti, geri teknikli bir yarı müstemleke milletinin, millet olarak hem iktisaden, hem siyaseten kurtuluşu davasının tarihte ilk mümessilidir. İnkılâbımızın bu tarihte teklifine inanamayanlar var. Onu sadece bir Avrupalılaştırmak, yani Fransız inkılâbının doğurduğu devlet tipi ve cemiyet şartlarına intibak etmek cehdi olarak telakki edenler var. İşte bu telâkki bizi taklitçiliğe götürüyor. İnkılâbımızın şahsiyetini söndürüyor. Yaratma kabiliyetini köreltiyor. Türk inkılâbına hâs bir iktisat siyaseti, Türk inkılâbına hâs bir terbiye sistemi, Türk inkılâbına hâs bir sa'nat telâkkisi, kısaca Türk inkılâbının gaye

ve mahiyetine göre bir Türk cemiyeti kurmak cehti yerine, bunların Avrupa örneklerini taklîte yeltenmeleri baş gösteriyor. Hâlbuki Avrupa'dan ancak metot ve teknik alabiliriz. Fakat siyaset, müessesese, sistem, telâkki bunların ancak Türk cemiyetinin toprak ve ikliminden doğabilir. Bunları Avrupa'dan Türkiye'ye ithale kalkışmak, kutuplarda portakal yetiştirmeğe özenmek kadar, boşuna ve manasız bir enerji israfi olur!"

Kadrocular, bütüncül bir devletçiliği kalkınmanın ve milli iktisadiyatın en önemli aracı olarak görme eğilimindedirler (Tör, 1978: 16);

"...Devletçilik, bölünmek kabul etmeyen bir bütünlüktür. Yarı devletçilik, tam bir liberalizmden daha menfi olabilir. Devletin iktisat işlerine müdahalesinden şikâyet edenler, devletçiliği suçlu çıkarmak istiyorlar. Hâlbuki hangi iktisat sahasında devletçiliğin tam bir tatbikine şahit oluyoruz? Gerek zirai, gerek sinai istihsal sahasındaki hudutsuz başıboşluğu bir an evvel nizam altına almak lâzımdır."

Devletçilik düşüncesinden yana olan Kadro Hareketi aynı zamanda Kemalist bir ideoloji yaratma arayışı içindedir. Lider ve onun etrafındaki elitist kadro, devlet ve toplumsal kuruluşun yeniden üretilmesinde kurucu aktör olarak siyasal, yönetsel, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları Kemalist felsefeyle uyumlu bir inkılâpçılık çerçevesinde biçimlendirmek ister. Yapılması düşünülen inkılâpların Avrupa'dan taklit olmayan, özgün ve milli inkılâplar olması gerektiğini belirtirler. Şevket Süreyya Aydemir'in (1978: 9) sözleri bu açıdan kadrocuların yaklaşımını özetler gibidir.

"...Binaenaleyh, Türkiye'nin, yaşadığımız zamanın bu tarihi seyri içinde mekûi, ne şu âlemin, o âlemin hâs kaidelerine, ne bu âlemin o âleme elverişli kanunlarına uymadan, kendi bünyesinden gelen ve kendine uygun olan şartlara ve kanuniyetlere göre kendi yeni nizamını yapmasıdır. Türk İnkılabı, Türkiye'nin, içinde yaşadığımız zamanın şartlarına ve kanuniyetlerine göre yeniden yapılaş ve kuruluşudur ki bu hareket ancak sistemli hamleler, hedefleri evvelden muayyen sıçrayışlar ve bir zerresi bile boş yere israf edilmeyen müttemerkiz bir milli enerji ile inkişaf edebilir. Bunun içindir ki inkılâp, havada kalmıyan, yeni iktisat ve cemiyet müesseseleri şeklinde esere intikal eden, yeni maddede şeklini bulan bir cemiyet hareketidir."

Kadroculara göre devletçilik, hayatın her alanının denetim altına alındığı, ne kapitalist ne de sosyalist olan, otoriter niteliğe sahip, otoriteye dayalı üçüncü bir yoldur ve bu yolda demokrasi bir proje olmaktan uzaktır. Zira demokrasi kapitalizmin bir kılıfı olarak görülmektedir (Türkay, 2006: 211). Ortaya koyulan bu yaklaşım 1930 sonrası devletçilik düşüncesine, politikalarına ve meselelerin ele alınma biçimine önemli bir zemin oluşturur.

Şevket Süreyya Aydemir'in düşünceleri de bu minvaldedir. Aydemir (1932: 111-112) devletçiliğin, devletin belirli bir takım işleri sermaye sahipleri hesabına kendi himayesi altına alması olmadığını, böyle bir müdahalenin iktisadi hayata teknik bir müdahale olacağını, devletçiliğin ise halkın yararına ve sosyal faydaya yönelik bir girişim nizamı içerdiğini düşünmektedir.

Kadrocuların temel yaklaşımı Sovyet deneyiminden esinlenerek Türkiye'nin o dönemdeki koşulları içerisinde gerçekleştirilecek bir kalkınmanın sosyo-politik temellerini oluşturmaktır (Orhan, 2009: 131). Bu çerçevede Kadrocular, devletin sadece ekonomi meselelerinde değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel meselelerde de söz sahibi olması, önderlik etmesi ve bu doğrultuda politikalar üretmesinin gerekliliğine işaret ederler (Zürcher, 2004: 287). Bu anlamda Kadro Hareketi'nin devletçiliği çok boyutlu olarak düşünülmüş bir devletçiliği kapsamaktadır.

Kadro Dergisi yazarları, devletçilik düşüncesini birçok yazılarında işlemiş, bu düşüncenin başta ekonomi olmak üzere birçok alanda önemli bir işleve sahip olduğunu ifade etmişlerdir (Kadro Aylık Fikir Mecmuası I-II-III, 1978; Varlı, 2012: 170). Kadro için sanayileşme, kalkınma ve yol gösterici bir unsur olan planlama, modern ulus devletin güçlü bir şekilde var olabilmesi açısından da önemli işlevlere sahip olabilecektir. Bundan dolayı devletin her alanda planlı bir politika izlemesi gerektiğini önemserler. Kadrocular için kalkınma bir bütün olarak ekonomiden toplumsal yaşam alanlarına kadar geniş bir çerçevede düşünülen bir olgudur. Dolayısıyla bir ideoloji çerçevesinde ve bir kadro öncülüğünde emperyalizm karşısında güçlü hale gelmiş bir devlet ve toplum yaratma düşüncesi temel hareket noktası ve motivasyon kaynağıdır. Bu doğrultuda; devrimin ideolojisini hazırlayacak ve onu pratiğe geçirecek, topluma öncülük edecek bir kadroyu oluşturmak önemli bir amaçtır. Bu kadronun en önemli rolü inkılâbın ve kalkınmanın dinamiklerine karşı "bilinç düzeyi düşük" olan topluma, özellikle de nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kesimine öncülük etmek ve onları bu dinamikler ile bütünleştirmek ve bunu sürekli kılmaktır (Akkaya, 2002: 212). Bu yaklaşımın perde arkasında kuşkusuz nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan halkın "eğitimsizliği" düşüncesi vardır.

Kadrocular bu amaç etrafında, toplumla daha yakın ilişki kurabilmenin olumlu neticeler vereceğini düşünerek halkın anlayacağı bir dil, tutum ve davranış sergilemekten yanadır. Aydınların böyle bir yükümlülük taşıması, tarihi bir görev ve sorumluluk olarak kabul edilir. Fransız Devrimi sürecinde jakobenlerin yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Kadrocularda da görmek bu açıdan söz konusudur. Kadrocuların jakobenlerden ayrıştıkları nokta ise, Cumhuriyet kurucularının özellikle vurguladığı "sınıfsız ve imtiyazsız bir

toplum” söylemini kendilerinin de üst perdeden benimsemiş olmasıdır. Ki Kadrocular için Fransız Devrimi bir burjuva devrimi iken Türk Devrimi bir burjuva devrimi değil, aksine emperyalizme karşı kazanılmış bir devrimdir. Fransa’da jakobenlerin benimsedikleri tarzda bir halkçılık söylemini, hem Erken Cumhuriyet döneminde hem de Kadrocularda görmek mümkündür. Halkçılık düşüncesini pekâlâ bu bağlam içinde düşünmek gerekir. Zira Erken Cumhuriyet döneminde en fazla vurgulanan ve kullanılan söylemlerden biri halkçılık üzerine yapılan söylemlerdir. Halk hükümeti, halkın yönetimi, halkın egemenliği söylemleri, devletçi politikaların söylemsel zemininde harç işlevi görmüştür. Ne var ki Kadrocular için “halk” devrimin/inkılâbın öncü gücü değil bilakis “eğitilmesi ve bilinç kazandırılması” gerekenleridir (Akkaya, 2002: 212-214). Erken Cumhuriyet döneminin halkçı söylemi, bir anlamda ideolojik bir araç işlevi görür (Findley, 2011: 280). Bundan dolayıdır ki demokrasi ve özgürlüklerden ziyade toplumun kolektif olarak aydınlanması, modernleşmesi, kalkınması ve gelişmesi hareketin temel amaçları arasında yerini almıştır.

Devletin yeniden inşa süreçlerinde özellikle Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet dönemiyle devam eden ve İslamcılar, liberaller ve aydınlanma taraftarlarınca tartışılan bu mesele, Erken Cumhuriyet döneminde de tartışılmaya devam etmiştir. Devleti yeniden inşa ederken özgün bir modernleşme ve kalkınma fikriyatıyla hareket eden Kadrocuların bu meselede sistemli ve bütüncül bir yapı ortaya koyamadıkları söylenebilir. Sol ideolojiden beslenen bu hareket liberalizm ve komünizm gibi ideolojileri yadsıyarak, Kemalist “ideolojiyi” kendi inkılâpçı fikirlerine felsefi bir zemin oluşturması için kullanmıştır. Devleti ve lideri merkeze alan bu fikrî hareket, özgün bir devlet kurmanın, Türk inkılâbına has yapılar oluşturmanın üzerinde özellikle dururken, bu “özgünlük” halinin nasıl olacağı konusunda ortaya somut öneriler sunma konusunda yetersiz kalmıştır. Söylemsel olarak inkılâpçı bir diskurla devletin ve toplumsal kuruluşun yeniden üretilmesini benimseyen Kadrocular, bu inşa sürecinin nasıl ve hangi araçlarla yapılacağına dair bir sistematiğe yoksundur. İktisadi devletçilik meselesi üzerinde daha fazla duran Kadrocular, devletin iktisadi hayatta bizzat etkin rol almasını ve kalkınmanın itici gücünü oluşturmasını istemiştir. İnkılâpçılık ülküsünün asli taşıyıcı gücü gördükleri devletin iktisadi hayat içinde kurucu, üretici, dağıtıcı ve yeniden üretici fonksiyonlarına sahip olmasının ehemmiyeti üzerinde defaatle durmuştur.

5.Devletçiliğin (Etatizm) Perde Arkası ve İzdüşümleri

1929’a kadar liberal ekonomi anlayışı siyasal merkez tarafından benimsenmiş bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. 17 Şubat-4 Mart

1923 tarihlerinde İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde kabul edilen esasların temel amacı, ülkenin kalkınmasına iktisadi güçleri dâhil etmek ve bu yolla milli burjuvaziye güçlendirmektir. Bu kongreye toplam 1135 temsilci katılmış, her ilçe mesleki temsil esasına göre 1 tüccar, sanayici, zanaatkâr, amele, şirket, banka ve 3 çiftçi temsilcisinden oluşan 8 kişilik bir heyetle temsil edilmiştir (Koraltürk, 2011: 99). Kongrenin sonunda kabul edilen 12 maddelik “Mîsâk-ı İktisâdî Bildirisi”nin genel çerçevesi, bütün toplumsal katmanları kalkınma ve modernleşme ülküsüne katkı verecek imkân ve koşullara kavuşturmak ve tüm yurttaki bir seferberlik hali oluşturularak köylüsünden çiftçisine ve işçisine, tüccarından eşrafına ve sermayedarına kadar bütün toplumsal zümrelerin bu ülkeye hizmet etmelerini sağlamaktır.

İzmir İktisat Kongresi’nde ecnebi sermayesinden müstağni kalınamayacağı ve yabancı sermayenin memleket için zararlı olmayacak şekillerde girmesinin temininden bahsedilmişti. Değişen şartlar siyasal merkezin politikalarında bir değişim göstererek, yerli sermayenin güçlendirilmesi için yatırım alanlarının yerli sermayenin kullanım alanlarına dâhil edilmesini gerekli hale getirmiş, yabancı sermayeye işletme imtiyazı ve müsaade-i mahsusa verilmemesi, kanunen Türk addedilmeyen şirketlerin Hükûmet münâkasa ve müzayedelerine iştirak edememeleri ve hükûmetle hiçbir mukavele akdeylememeleri kararlaştırılmıştır (Türkiye İktisat Kongresi 1923, 1981: 435-436). Korporatist düşünce çerçevesinde toplanması düşünülen kongrenin öngörülen hedefi, imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum yapısı söylemi üzerinden müşterekler ekseninde zümrelerin dinamiklerini ve güçlerini devletin öncülüğünde modernleşme, sanayileşme ve kalkınma ülküsüne eklemek ve bunları sürekli kılmaktır.

Bu bağlamda korporatist düşüncenin savunucularından Ziya Gökalp “milli tesanüd” düşüncesi ile Müslüman-Türk unsurun ortak hareket edebilme kabiliyetinin fikri zeminini oluşturmaya çalışmış, milli tesanüdü kuvvetlendirmek için vatani ve medeni ahlakın yanında mesleki ahlakı da yükseltmenin gereğini belirtmiştir (Gökalp, 1950: 66-67). Gökalp’in tesanüd düşüncesinde müşterek bir vicdana, bilince, harsa, ahlaka sahip meslek ve ihtisas zümreleri vatani kalkındırarak ve modernleştirerek bir öneme sahiptir. Çeşitli mesleklerin (mühendisler, doktorlar, müzisyenler, ressamlar, mimarlar, yazarlar, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar, terziler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar vb.) korporasyonlar halinde örgütlenmesi karşılıklı yardımlaşmayı, mesleki eğitimi ve iş kolunun geliştirilmesini sağlayacaktır (Parla, 1989: 69-70). Ziya Gökalp’in korporatist fikirleri İzmir İktisat Kongresi’nde Mahmut Esat Bozkurt ve Muhittin Birgen tarafından savunulmasına karşın, özellikle İstanbul yerli sermayesi tarafından kurulan ve daha örgütlü olan Milli Türk

Ticaret Birliği'nin liberal politikaların benimsenmesi yönünde bir pozisyon almaları ve reel-politik konjonktür bu düşüncenin kongrede benimsenmesine engel olmuştur. Dolayısıyla 1930'lu yıllara kadar liberal iktisat politikaları uygulanmak istenmiştir (Koraltürk, 2011: 102-103). Fakat zaman zaman devletin müdahaleci tavrı, liberal politikalar konusunda ısrarlı bir yaklaşım benimsenmediğini de gösterir.

Milli iktisat ve milli burjuvazi yaratma düşüncesiyle yerli iktisadi güçlerin devlet eliyle oluşturulması, güçlendirilmesi ve kalkınma-modernleşme ülküsüne omuz vermesi amaçlanmıştır. Dünya ekonomik buhranı sonrasında ihraç mallarının fiyatlarının düşmesi, uluslararası ekonomik konjonktür gibi etmenler devlet işletmeciliğine ve müdahaleciliğine zemin hazırlamıştır. Yabancı şirketlere kapitülasyonlarla tanınan imtiyaz hakları dünya buhranına kadar devam etmiş olsa da, İttihat ve Terakki iktidarı cihan harbi başladığında yabancı kişilere ve şirketlere verilen adli, idari, mali, ticari ayrıcalıkları kaldırdığını ve yabancı şirketlerle ilişkilerin devletler hukuku ilkelerine göre düzenleneceğini bildirmişti. Böylece fiili bir durum yaratılmış, gümrük vergileri %15 ve %30'lara kadar çıkarılmıştı. Lozan Anlaşması ile kapitülasyonlar tamamen ortadan kaldırılırken, buna karşın yabancı şirketlere ait imtiyazlık hakları devam etmiş ve devletin 1929'a kadar gümrük vergilerini artırma yetkisi söz konusu olmamıştır (Kazgan, 2006: 44-46). 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 anonim şirketinin %66'sında yabancı sermaye yer almış, bütün anonim şirketlerin ödenen sermayelerinin toplamının 73 milyonun 31,5 milyonu ise yabancı sermayeli Türk anonim şirketlerine ait olmuştur. Dolayısıyla, yabancı sermayeli şirketler iktisadi faaliyetlerde yerli sermaye ortaklıkları üzerinden faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu dönem içinde siyasal iktidarlar ve Türk burjuvazisi yabancı sermayeyle ortaklık kurmayı ve iktisadi faaliyet alanında varlık kazanmayı amaç edinmiştir (Boratav, 1974: 47). Bununla birlikte 1928 yılında yabancı şirketlere ait demiryolları ve liman işletmeleri devletleştirilmiş, yabancı şirketlerin kullandıkları imtiyaz hakları ortadan kaldırılmıştır.

II. Meşrutiyet'ten itibaren yoğun bir biçimde benimsenen milli ekonomi-millî burjuvazi/müteşebbis yaratma düşünce, 1923 İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde özel sermayenin dinamikleri ile gerçekleştirilmek istenmiş fakat güçlü bir milli müteşebbis sınıfının olmaması nedeniyle devlet bizzat ekonomik hayatın güçlü ve ana aktörü haline gelmiştir. Milli burjuvazi yaratma düşüncesi İttihatçı kadroların da yoğun çaba harcadığı en önemli meselelerdendi. Özellikle I. Dünya Savaşı ile birlikte bu fikirlerin ete kemiğe bürünmesi için imkân ve koşullar oluşturulmuştu. Milli bir devlet ve ekonomi oluşturmak için de "millî bir bilinç" ve "millî kimlik" yaratmak bir zorunluluk haliydi. Bu kimliğin ortak paydası Türklük, Müslümanlık ve

kolektif değerlerdi. Gayri millî unsurlar bu ortak değerleri taşımadıkları için bu amaca hizmet etmeyeceklerdi. Müslüman-Türk unsurlar bundan böyle askerlik ve memurluk gibi maddi olmayan işlerin yanında maddi üretim olan ticarete atılacak, sanayici olacak, işbölümünün gerektirdiği iktisadi uğraşlara girerek ülkede millî bir ekonomik yapı kuracaktı. Dolayısıyla millî bir ekonomi ve müteşebbis yaratılmış olacak, dahası nihayetinde bir ulus devlet inşa edilmiş olacaktır. Aslında bütün mesele esas olarak modern bir ulus devleti inşa etmektir. Çünkü ulus devlet kurma konusunda hem İttihatçılar hem de Kemalistler kendilerini geç kalmış hissetmişlerdir.

Hülâsa, Müslüman-Türk unsurunun girişimci olması, ticaret, bankacılık ve sanayi ile uğraşması isteniyor ve bunun adımları atılıyordu (Toprak, 2012: 99-100). Sadrazam Talat Bey'in deyişiyle "*bundan önceki bütün savaşlarda, savaşı servete dönüştüren gayrimüslimler olmuştu. Savaştan zengin olmanın sırası şimdi Türklere gelmişti*" (Tezel, 1982: 134). Devlet eliyle Türk zengini yaratma düşüncesi siyasal iktidarı ve örgütsel tabanını ve yerel iktisadi güç merkezlerini ilişkiel ağ içinde buluşturmaktaydı. 1916 yılında sermayesi 4 milyon olan bir İtibar-ı Millî Bankası kurulmuş, toplamı yedi-sekiz milyon lirayı bulan kırkı aşkın anonim şirket faaliyete açılmıştır. Osmanlı borsasında anonim şirketlerin hisselerinin değerleri kat kat artmış, halkın bu hisselerle olan ilgisi yükselmişti. Savaş koşullarında gelişen ekonomik yapı aynı zamanda "harp tüccarı", "spekülasyon erbabı" ve "muhtekir" bir kesim yaratmıştı (Toprak, 2012: 106).

Erken Cumhuriyet döneminin kurucu iktidarı, II. Meşrutiyet'in millî iktisat-millî burjuvazi/müteşebbis politikalarını kalkınmanın, modernleşmenin bir aracı olarak devam ettirmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirmek için iletişim ve haberleşme, yol ve köprü gibi alt yapı hizmetleri ile maarif, kültür gibi eğitsel araçların devlet eliyle yürütülmesi öngörülmüştür (Türkiye İktisat Kongresi 1923, 1981: 435-436). Özellikle 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu özel sanayi kuruluşlarına parasız arsa temini, arazi ve kazanç vergisinden muafiyet, belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motorlar ve imbiklerin ruhsatiye resimlerinden bağışıklık, sınaî kuruluş kurulması amacıyla çıkarılacak hisse senetleri ve tahvillerin damga resminden muafiyet, bu kuruluşların üretimde kullanacakları inşaat malzemesinin, ham maddelerinin ve yatırım mallarının tümünün gümrük vergisinden bağışık olarak ithali, yapı malzemesi ve makine, araç-gereçlerin yurtiçi demir ve deniz yollarında %30 indirimle taşınması ya da bu indirimden yararlandırılmayanlara aynı miktar üzerinden prim verilmesi gibi muafiyetler sağlayarak yatırımları teşvik, özel kuruluşları özendirici bir etki yapmayı öngörmüştür (Başkaya, 2004: 59-60).

Belirtmek gerekir ki devletçilik düşüncesi; devlet müdahaleciliği, devlet işletmeciliği ve tekelciliği ve millileştirmeler/devletleştirmeler üzerinden bir süreci içermiştir (Batur, 2008: 71-72). Milli bir ekonominin ve burjuvazinin gelişip güçlenmesini teşvik edici adımlar olarak -sanayi malları hariç- ithalatı zorlaştırıcı, ihracatı kolaylaştırıcı gümrük tarifeleri uygulanması kararı alınmıştır. Yatırım malı niteliğinde olan ithal mallarına uygulanacak olan vergi muafiyetleri, şüphesiz kalkınma politikaları için gerekli olan erişimi kolaylaştırıcı bir etkiye sahipti. Dolayısıyla korumacı ticaret politikaları neticesinde yerli sermaye, devlet eliyle sermaye birikim sürecine hızlı bir ivme sağlamış olabilecekti. Ancak 1929 yılına kadar Lozan Antlaşması'nın korumacılığı kısıtlayan hükümleri, siyasal merkezin kalkınma politikalarına 1929 dünya ekonomik krizine kadar sekte vurmuştur. 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ile kendisine devredilen fabrikaların Türk anonim şirketlerine intikali öngörülmüştür. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası, Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası bankaya devredilen fabrikalar olmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde milli iktisat ve devletçilik politikalarına koşut olarak yabancı şirketlerin işletmesinde olan birçok kamusal hizmetler millileştirilerek devlet işletmesine geçmiştir. Yabancı şirketlerin elinde olan Haydarpaşa Liman İşletmesi (1928), Anadolu Demiryolları İşletmesi (1928), Mersin-Tarsus-Adana Demiryolları İşletmesi (1929), Bursa-Mudanya Demiryolu İşletmesi (1931), İstanbul Rıhtım İşletmesi (1933), İzmir-Afyon-Manisa-Bandırma Demiryolları İşletmesi (1934), Aydın Demiryolu İşletmesi (1935), İstanbul Telefon İşletmesi (1936), Şark Demiryolları İşletmeleri (1937), Ereğli Limanı ve Zonguldak-Çatalağzı Demiryolu ve Kömür Madeni İşletmeleri (1937), İstanbul Elektrik İşletmesi (1938), İstanbul Üsküdar-Kadıköy Tramvay İşletmeleri (1938) ve İzmir Telefon İşletmesi (1938) devletleştirilmiştir (İnan, 1982: 14-15). Toprak (2007: 27)'a göre *demiryolunun simgesel önemi vardı. Demiryolunun gittiği yöreye "Cumhuriyet" ve "devlet" de gidiyor, Ankara'nın iktidarı ulaşmış oluyordu. Her yeni istasyon Cumhuriyetçi söylemin güçlenmesine vesile oldu. Cumhuriyet, demiryolu ile görünür oldu, kitlelere ulaştı. Demiryolu bir anlamda o gün için "modernite"ydi. Geleneksel toplumsal dokuları çözüyor, "uhrevilik"ten "dünyevi"liğe geçişi simgeliyordu. Demiryolu birçok yönüyle çağdaş değerleri ifade ediyordu, nitekim Türkiye'de zaman ve mekân anlayışını kökten dönüşüme uğrattı.*

Cumhuriyetin kurucu kadroları bir yandan sermayenin yeniden üretimi konusunda milli bir anlayışı söylemsel olarak kamusal alana getirirken, diğer yandan iktisadi faaliyetler alanına dâhil olmuştur. Yabancı şirketlerin imtiyaz

haklarını kısıtlayıcı adımların yanında yerli sermayenin yabancı şirketlerle ortaklık kurma ve politika yürütücülerinin şirketlerde hissedar olma durumları da söz konusudur. 1925 yılında Belçika şirketi ile müştereken kurulan Türkiye Kibrit İhisarı Türkiye Anonim Şirketi'nin hissedarları arasında İsmet Paşa, Mahmut Celal, Yunus Nadi ve Cemal Hüsnü (Taray) yer almıştır. İspirto ve Alkollü İçkiler İhisarı (TEKEL) 1926 yılında Polonya şirketi ile kurulan ortaklık sonucunda İspirto ve Meşrubat-Külliye İhisarı İşletme Türkiye Anonim Şirketi'ne (bu şirketin %45 hissesi hazineye ait), barut ve patlayıcı maddeler inhisarı 1927 yılında bir Fransız şirketine verilmiştir (Boratav, 1974: 36). En dikkat çekici imtiyaz anlaşması ise 8 Nisan 1923'te meclis tarafından da onaylanan, Amerikalı amiral Colby M. Chester adıyla anılan Chester grubuna verilen imtiyazlardır. Bu imtiyaz sözleşmesi II. Abdülhamid döneminde Almanlara verilen Anadolu-Bağdat Demiryolu imtiyazına benzerlik teşkil etmesi açısından dikkat çekicidir. Anadolu-Bağdat Demiryolu imtiyazını alan Alman şirketi, demiryolu hattının geçtiği araziye yeraltı kaynaklarının (petrol, demir, bakır, krom) kullanım hakkına sahip olmuştur (Kayra, 2013). Chester imtiyaz sözleşmesi de, Ankara'dan Kerkük'e ve Samsun'dan Doğu Beyazıt'a³ kadar uzanan 4400 kilometre uzunluğunda demiryolu yapım işini bu şirkete vermiştir. Ayrıca üç liman yapımını da bu şirket üstlenmiştir. Bu imtiyaz sözleşmesinin hükümlerinde de demiryolu ve limanlar ile inşa edilecek demiryolu hatlarının çevresinde kırk kilometrelik şeritler içerisindeki bütün maden ve petrol kaynaklarının işletme imtiyazı 99 yıllık bir zaman zarfında bu şirkete verilmiştir. Türk özel sermayesi azami %50 oranında bu şirkete ortak olacaktı. Musul'un Irak yönetimine bırakılması ve Türkiye içindeki petrol ve maden kaynaklarının cazip bulunmaması, Chester grubunun bu sözleşmeden vazgeçmesine neden olmuştur (Boratav, 1974: 45-46). Bu dönemde politika yapımcıların iktisadi faaliyetlerin içinde bulunarak ya da aracılık işlerini yürüterek kazanç elde etmiş olmaları, politik gücün iktisadi güce devşirildiği, klientalist ilişki biçiminin hüküm sürdüğü bir yapıyı da göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Devlet, iktisadi bir güç olarak ekonomik alanda dönüştürücü bir rol oynayabilmek adına yeni kanunlar çıkararak yasal zemini oluşturmak istemiştir. Bu minvalde 1930-1933 yılları arasında çıkarılan temel yasalar arasında 20 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun", 10 Haziran 1930 tarihli ve 1705 sayılı "Ticarette

3 Chester Demiryolu projesi, çeşitli kaynaklarda farklı değerlendirilmektedir. Özellikle Cahit Kayra, bu projenin Trabzon'dan Kerkük'e ve Diyarbakır'a uzanan bir proje olduğunu ve projenin finansmanı için parasal kaynak bulamadığından dolayı projeden vazgeçildiğini belirtirken, Korkut Boratav, Ankara-Kerkük ve Samsun-Doğu Beyazıt hattını kapsayan bir proje olduğunu ve Musul'un Türkiye'den ayrılması neticesinde bu projeden vazgeçildiğini belirtmektedir.

Tagışışın Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu”, 11 Haziran 1930 tarihli ve 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu”, 22 Temmuz 1931 tarihli ve 1873 sayılı “Türkiye’ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun”, 1932 tarihli “Çay, Şeker ve Kahve İthalatının Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun”, 3 Haziran 1933 tarihli ve 2262 sayılı “Sümerbank’ın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, 18 Haziran 1933 tarihli ve 2299 sayılı “Ödünç Para Verme İşleri Kanunu” devletçilik politikalarının yasal altyapısını oluşturmuştur. 19 Nisan 1925 tarihli ve 633 sayılı yasayla kurulan Sınai ve Maadin Bankası mali kaynak ve yönetim açısından yetersiz kaldığı için bankanın sınai işletmecilik görevleri, 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi’ne, bankacılık faaliyetleri de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası’na devredilmiştir. Daha sonra bu kuruluşların ikisi birden aktif ve pasifleriyle Sümerbank’a devredilmiş ve tüzel kişilikleri son bulmuştur. Kuruluş sermayesi 20 milyon lira olan Sümerbank, devralmış olduğu dört sınai işletme, bir satış mağazası ve iki banka şubesiyle devlet işletmeciliğinin ilk örneği sayılır. Banka, hammaddenin teminini ülke içinden sağlayarak sınai yatırım projelerine öncelik vermeyi öngörmüştür (Tokgöz, 2002: 25-28).

Devletçilik politikaları, devleti sermaye birikim sürecine dâhil ederek alan açan, kamusal hizmet üretiminde devleti önceleyen ve iktisadi bir güç haline getiren ekonomik model olarak varlık kazanmıştır. İktisadi bir değer üreten devlet, siyasal, yönetsel, hukuksal, sosyo-ekonomik yapıların biçimlenmesinde müdahale alanlarının içinde güçlü bir özne haline gelmiştir. Dolayısıyla devletin siyasal ve toplumsal rolü oldukça geniş bir alanda politika belirlemesine imkân vermiştir. Alt yapı hizmetlerinden kâr oranı düşük yatırımlara kadar birçok hizmet alanlarında faaliyet gösteren devlet, tarımdan çıkardığı artık ürünü ve vergi gelirlerini de özel mülkiyetli sermayenin girdi maliyetini düşürecek şekilde yatırıma çeviren bir pozisyona sahip olmuştur. Özellikle devletin sağladığı muafiyetler ve politikalar sayesinde, özel sermaye yüksek kârlı yatırım alanlarına yönelerek ticarete azalan kâr hadlerini sanayi alanında elde etmiştir (Keyder, 1979: 120). Hülâsa Devletçilik düşüncesi ve yaklaşımı, bir taraftan devleti siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştirerek geniş bir müdahale etme, değiştirip dönüştürme imkân ve koşulları yaratmış ve nihayetinde devlet işletmeciliğinin sanayileşmeye ve kalkınmaya önemli katkılar sunduğu bir sonuç üretmiş, öte taraftan sermaye birikim rejiminin özel sermayenin çıkarına olabilecek bir fonksiyona sahip olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de özel sermayenin/şirketlerin devletçi politikalar neticesinde sermaye birikimi sağladığı, kârlı alanlarda yatırıma yöneldiği, teşvikler ve korumacı politikalarla önemli faydalar elde ettiği noktalara da temas etmek gerekir. Bundan dolayı

devletçilik düşüncesi geniş bir içeriğe sahip olmuş ve çok boyutlu sonuçlar üretmiştir.

6.Sonuç

Erken Cumhuriyet döneminin temel meseleleri modern bir ulus devleti inşa etmek, kalkınmayı ve gelişmeyi gerçekleştirmek, bu bağlamda Cumhuriyetin temel felsefesine, ilke ve değerlerine uygun düşebilecek bir toplumsal yapıyı oluşturmak olmuştur. Bu dönemin temel yaklaşımı merkezîyetçilik yaklaşımı ve devletçilik düşüncesi temelinde devletin birçok alanda inşa edici bir rol üstlenerek belirlediği amaç ve hedefleri gerçekleştirmektir. 1923-1929 arası dönemde liberal yaklaşım ile öngörülen amaçları gerçekleştirme düşüncesi her ne kadar benimsenmiş olsa da özel sermayenin zayıf oluşu ve/veya kârlı yatırım alanlarına yönelmesi vb. nedenlerden dolayı bu yaklaşımdan vazgeçilmiş, Cumhuriyetin temel amaç ve hedefleri için devletçiliğin güçlü bir şekilde kabul edilmesi söz konusu olmuştur. Modern devlet ve toplumun inşası, sanayileşme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için devletin güçlü bir aktör olarak örgütleyici, dağıtıcı, dönüştürücü bir kimlik ile hareket etmesini gerekli ve zorunlu gören bir yaklaşımın benimsenmesi ile devlet siyasal ve yönetsel alandan ekonomik ve sosyo-kültürel alana kadar birçok kulvarda geniş bir kapasiteye sahip hale gelmiştir. Bunun mümkün kılınması için merkezîyetçiliğe dayalı ve devletçiliğin rehberliğinde birçok politika uygulanmıştır.

Devletçilik politikaları ve uygulamaları ile birçok devlet işletmesi varlık kazanmış, çok önemli sanayileşme adımları atılmıştır. Devletçilik yaklaşımı hem dışa bağımlılığı azaltıcı bir etki yaratmış, hem de kamusal mal ve hizmetlerin kamucu anlayışla üretilip sunulmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Bir başka işlevi de, devlet işletmeleri aracılığıyla yurttaşlık kimliğinin oluşmasında ideolojik bir aygıt rolü görmüş olmasıdır. İşletmelerin yönetim kültürü, örgütsel yapısı, kural ve kaideleri içine serpiştirilmiş olan Cumhuriyetin felsefesi, ilke ve değerleri ile bu kimlik yaratılmaya çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde devletçilik düşüncesi, modern ulus devletin kuruluş sürecinde, milli ekonomi-milli müteşebbis yaratma düşüncesinde, kalkınma ve gelişme politikalarında, sermaye birikim rejiminde, Cumhuriyetin ideolojisi, ilke ve değerlerinin halka benimsetilmesinde siyasal merkezin benimsediği bir düşünce olarak yer edinirken, Kadrocular açısından çok daha geniş bir anlama ve yaklaşıma sahip olmuştur. Kadrocular için devletçilik varlık ve yokluğu belirleyen bir etkiye sahiptir. Kadro Hareketi için ekonomik bağımsızlığı kazanmak, kalkınmak ve gelişmek, dahası Cumhuriyet felsefesinin, inkılaplarının toplum kesimlerine benimsetmek

için devletçilikten başka bir seçenek söz konusu değildir. Kadroculara göre Türkiye'ye özgü bir devletçilik ile komünizm ve kapitalizmin söz konusu olmadığı, kendine özgün bir düzen yaratılmış olacaktır. Bu hareket devletçiliği, Türkiye'nin emperyalizme karşı mücadelesinde önemli bir düşünce ve yaklaşım olarak kabul etmiş; devletçiliğin bağımsız, güçlü ve sanayileşmiş bir Türkiye'nin temelini oluşturacağını düşünmüşlerdir. Kadronun bu bakımdan temel amacı Türkiye'nin sömürü düzeninin bir nesnesi haline gelmemesi, bağımlı bir ilişki içine girmemesi, dahası kapitalizmin pazarı olmamasıdır. Dolayısıyla Kadrocular devletçiliği geniş bir içerikte düşünmüşler, bir anlamda Cumhuriyetin önemli ideolojilerinden biri olması için çabalamışlardır.

Devletin iktisadi hayatın temel aktörü olarak planlı politikalarla iktisadi olarak sanayileşmeyi ve geniş bir alanda kalkınmayı sağlamayı önemli ve gerekli gören bu hareket, bağımsız bir Türkiye için bir aydınlar kadrosuna ihtiyaç olduğuna vurgu yapmıştır. Bu yaklaşımın temelleri Fransız Devrimi sürecinde jakobenlere dayanır. Bu bağlamda hem Cumhuriyet kurucuları hem de kadrocular açısından belirlenmiş amaçların gerçekleşmesi, belirli ilke ve değerlerin benimsetilmesi için devletin ve liderin öncülüğü gerekli görülmüştür. Dolayısıyla hem Cumhuriyet kurucuları için hem de Kadro Hareketi için devletçilik aynı zamanda bir kimlik yaratma düşüncesi olarak düşünülmüş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Kadrocuların düşünceleri yazdıkları yazılarla sınırlı olmayıp, devlette farklı görevler olarak düşünceleri doğrultusunda bir çabanın içinde olmuş ve devletçiliğin geniş bir alanda uygulanması gerektiğine ilişkin düşüncelerini her alanda savunmuşlardır.

Kaynakça

- Akkaya, R. (2002). Kadro Hareketi'nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme, *AÜEHF Dergisi*, VI(1-4), 211-222.
- Aybars, E. (1988). *İstiklâl Mahkemeleri Cilt I-II (1920-1927)*, İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:1.
- Aydemir, Ş. S. (1978). İnkılap Bitti mi?, *Kadro Dergisi*, Tıpkı Basım, C. Alpar (Haz), Sayı 3.
- Aydemir, Ş. S. (1932). *İnkılap ve Kadro*, İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Bal, Z. E. (2011). *Debate of Statism During Construction of Turkish Modern Republic: The Experience of "Kadro" (1932-1934)*, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başkaya, F. (2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*, Ankara: Maki Basın Yayın.
- Başvekil İsmet, (1978). Fırkamızın Devletçilik Vasfı, *Kadro Dergisi*, Tıpkı Basım, C. Alpar (Haz), Sayı 22.
- Batur, N. E. (2008). Türkiye'de Devletçilik Uygulamaları (1929-1939). *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berber, Ş. G. (2011). Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(80), 209-240.
- Bilâ, H. (1999). *CHP 1919-1999*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Boratav, K. (1974). *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhramı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş. *Biliş*, 26, 77- 101.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, H. Ersel vd.(Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eroğlu, H. (1988). Atatürk ve Devletçilik. *Belleten*, 52(204), 833-848.
- Ertem, S. (2007). *Türk İnkılabının Karakterleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Findley, V. C. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gökalp, Z. (1950). *Türkçülüğün Esasları*, Serdengeçti Neşriyatı III, Ankara: Yeni Matbaa.
- Heper, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- İnan A. (1930). *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*. Kitap I, İstanbul: Milliyet Matbaası.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1982). *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, (1978). Tıpkı Basım, C. Alper (Haz.). Cilt I-II-III, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Kandığer, B. (2019). Tanzimattan Cumhuriyete Modern Devlete Dair Bir Tartışma, *The Journal of Social Science*, 3(6), 600-612.
- Karasoğan, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayra, C. (2013). *Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (1979). *Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Koralı, M. (2011). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Boğaç B. Turna (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Orhan, A. (2009). Tek Partili Yılların Ekonomi-Politigi ve Kadro Hareketi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 120-147.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şabudak, Ö. (2009). *Unutulmuş Bir Devletçi İktisat Vekili: Mustafa Şeref Özkan*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Şahinkaya, S. (1988). Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış ve Devletçilik-Planlama İlişkisi, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Tokgöz, E. (2002). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, *Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*, B. Yediyıldız (Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Toprak, Z. (2007). Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik Bir Modernite Metaforu, *Toplumsal Tarih Dergisi*, (168), 26-30.
- Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Milli İktisat 1908- 1918*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Torun, E. (2003). *Sivas'dan Büyük Kongreye Cumhuriyet Halk Partisi*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Tör, V. N. (1978). Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir, *Kadro Dergisi*, Tıpkı Basım, C. Alpar (Haz.). Sayı 15.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara: Yurt Yayınları.

- Türkay, M. (2006). Cumhuriyet Aydınlarının Tartışmalarında Devlet-Demokrasi-Gelişme ve Günümüze Yansıma(ma)ları, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi*, D. Yılmaz vd. (Haz.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir: Haberler-Belgeler-Yorumlar. (1981). A. Gündüz Ökçün (Haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 471.
- Varlı, A. (2012). Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: Milli İktisattan Devletçiliğe, *Öneri Dergisi*, 10(37), 166-174.
- Yüksel, H. (1996). Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(35), 609-614.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.